

MARICA RAJKOVIĆ¹

Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

ESTETIKA U FIHTEOVOJ FILOZOFIJI

Sažetak: Predmet istraživanja je problematizacija estetike u Fihteovoj filozofiji. Proces te problematizacije uključuje ključne estetičke pojmove najvažnijih predstavnika filozofije nemačkog idealizma, kao i Fihteov odnos prema toj temi. Problematizacija estetike u filozofiji nemačkog idealizma se u slučaju Fihtea mora fokusirati na tumačenje onog prećutanog, kao i na rasvetljavanje retkih eksplicitnih teza o estetici, umetnosti i lepom u Fihteovoj filozofiji.

Ključne reči: estetika, Fihte, lepota, nemački idealizam, umetnost

Die Aesthetic ist also auch practisch².

Tematizacijom estetike unutar Fihteovog filozofskog sistema bavi se veoma mali broj autora: estetičari u najvećoj meri ne smatraju Fihtea autorom koji direktno doprinosi estetici kao nauci, dok interpretatori Fihtea najčešće ne smatraju značajnim nekoliko njegovih nesistemizovanih teza o estetici, pa je temeljna tematizacija ovog problema u Fihteovoj filozofiji izuzetno usamljen fenomen. Jednom od prvih ozbiljnih studija na ovu temu smatra se delo *Estetika nemačkog idealizma (L'estetica dell'idealismo tedesco)*, koje Luidi Parejson objavljuje 1950. godine, čije poglavlje o Fihteu kasnije³ biva samostalno objavljeno pod naslovom *Fihteova estetika (L'Estetica di Fichte)*⁴. Interpretatori najčešće ističu značaj Fihteov rasprave *O Lepom*

1 E-mail adresa autora: marica.rajkovic@ff.uns.ac.rs

2 Fichte, J. G., „Wissenschaftslehre nova methodo“, str. 266 (621).

3 1997. godine u Milanu, od strane Italijanskog Instituta za filozofiju.

4 Navedeno prema: Cecchinato, G., „Form and Colour in Kant's and Fichte's Theory of Beauty“, str. 62-63. Pre Parejsona, rasvetljavanje Fihteovog razumevanja estetike, pre svega u delu *Učenje o znanosti*, nalazimo jedino kod Tempela i Vunta, početkom XX veka – vidi: Tempel, G., *Fichtes Stellung zur Kunst*, Metz, 1901., i Wundt, M., *J. G. Fichte*, Stuttgart 1929.

Druge značajne studije o Fihteovom razumevanju estetike: Ramos, M., Oncina, F., *Introducción a J. G. Fichte*, Filosofía y estética, Universidad de Valencia, Valencia, 1998; Ra-

i uzvišenom iz njegove *Practische Philosophie*⁵, koja, zajedno sa njegovim *Eigenen Meditationen über Elementar-Philosophie* predstavlja najvažniji tekst iz perioda pre Fihteovog akademskog angažmana u Jeni. Delo *Practische Philosophie* zapravo predstavlja nastavak *Eigenen Meditationen über Elementar-Philosophie* i ta dva dela se smatraju celovitim pristupom transcendentnoj filozofiji koje Fihte razvija samostalno, raskrstivši sa učenjem Kanta, Rajnholda, Šulca i ostalih savremenika⁶. Ne treba, međutim, izgubiti iz vida da je u tom kontekstu reč o poređenju gotovih i objavljenih sistematskih celina, npr. Kantove *Kritike moći suđenja*, i neobjavljenih i nedovršenih *pokušaja* da se načini sistem, kao što je Fihteovo pomenuto delo *Practische Philosophie*, koje se porede samo zbog toga što Fihte eksplicitno koncipira svoje delo u odnosu na Kanta⁷. Premda nedovršen, spis *Practische Philosophie* predstavlja najvažniji tekst Fihteove rane estetike, koja se fundira u okviru njegovog *Učenja o znanosti*⁸.

Problematizacija estetike u filozofiji nemačkog idealizma se u slučaju Fihteove nesistematične tematizacije mora fokusirati na tumačenje *onog prećutanog*, kao i na rasvetljavanje pojedinačnih i *izolovanih eksplicitnih teza* o estetici u njegovoj filozofiji. U tom kontekstu dolazi do izražaja značaj odnosa između dva filozofa – Šilera i Fihtea, čije rasvetljavanje može da ponudi brojne odgovore na pitanja o stvarnoj poziciji estetike unutar njihovih sistema i u okviru epohe nemačkog idealizma u celini. Spisi koji predstavlja ju ključ za razmatranje tog specifičnog odnosa su Šilerova *Pisma o estetskom vaspitanju čoveka* i Fihteov tekst *Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie*. Grlić navodi da se temeljne Fihteove estetske teze ukratko mogu svesti na sledeće stavove: duhovni svijet lepog nalazi se u sâmom čovjeku,

drizzani, I., *Von der Ästhetik der Urteilskraft zur Ästhetik der Einbildungskraft, oder von der kopernicanischen Revolution in der Ästhetik bei Fichte*, „Der transzendental-philosophische Zugang zur Wirklichkeit“, priredili: Fuchs, E., Ivaldo, M., Moretto, G., 2001., str. 341–359.; Piché, C., *The Place of Aesthetics in Fichte's Early System*, u: Breazeale D. i Rockmore T., *New Essays on Fichte's later Jena „Wissenschaftslehre“*, Evanston, Illinois, 2002., str. 299–310; i – u okviru Međunarodnog kongresa o Fihteu, „J.G. Fichte: Das Spätwerk (1810–1814) und das Lebenswerk“, održanog u Minhenu 2003. – tekstovi: *Der Stellenwert des Kuenstlers in der Philosophie J.G. Fichtes* – Lohmann, P.; *Fichte und die Kunst* – Österreich, P.; i *Fichtes Aesthetik*, Cecchinato, G. – loc. cit.

5 Fichte, J. G., *Practische Philosophie* (1793/94), GA II/3, str. 181–266.

6 Cecchinato, G., „Form and Colour in Kant's and Fichte's Theory of Beauty“, str. 64.

7 Loc. cit.

8 Kubik, A., „Auf dem Weg zu Fichtes früher Ästhetik – Die Rolle der Einbildungskraft in der „Kritik der Urteilskraft““, u: Asmuth, C., (Hrsg.), *Kant und Fichte – Fichte und Kant, Fichte-Studien, Beiträge zur Geschichte und Systematik der Transzendentalphilosophie*, band 33, Rodopi, Amsterdam – New York, 2009., str. 8.

i *nigde drugde*. Lepa umetnost, dakle, čoveka *uvodi u njega sâmog* i tu ga *odomaćuje*, odvajajući ga od date prirode i postavljajući ga kao samostalnog⁹. Time je upravo umetnost ta koja čoveka oslobađa čulnosti i priprema ga za praktičke principe i najviše, moralno, određenje. Međutim, za Fihtea, kao i za Kanta, moralno određenje je autonomno i ne može se uslovljavati nečim nepojmovnim, kao što je estetska ili umetnička sfera. Sa Šilerom Fihte deli stav da je umetnost put oblikovanja čoveka u celini, za razliku od npr. nauke, koja oblikuje razum, te da nikada ne smera na partikularna određenja, već uvek na *sve ili ništa*. Zbog toga je reč o fenomenu koji treba da bude predmet interesovanja svih važnih filozofskih disciplina, a ne samo estetike u užem smislu – pa se može smatrati da je upravo to jedan od razloga zbog kojeg Fihte ne koncipira nikakvu *Estetiku*.

Grlić smatra da Kantova *Kritika moći suđenja*, pored Šilera, prvog i najznačajnijeg *nastavljača* ima upravo u liku Fihtea, jer se može smatrati „da Fichte u tom smislu nastavlja Kantovu estetiku što još mnogo više nego Kant, ali ipak u njegovu tragu, naglašava ne samo presudnost i važnost subjektivnosti, već i to da je subjektivnost i subjektivna aktivnost jedino izvoriste cjelokupne filozofije, a time *eo ipso* i filozofije umjetnosti“¹⁰. Fihteovo dostignuće u pogledu subjektivnog fundiranja svih filozofskih disciplina zapravo govori da Fihte, *mного više nego Kant*, utiče na formiranje *celokupne estetike nemačke romantike*¹¹.

U okviru svog poznatog spisa „Wissenschaftslehre nova methodo“, Fihte razmatra Kantovo određenje *osećanja zadovoljstva i nezadovoljstva*, ističući neophodnost „posrednika“ ili srednjeg člana između suprotstavljenog *osećanja zadovoljstva* i *osećanja nezadovoljstva*¹². On smatra da je Kant uspešno odgovorio na pitanje o načinu na koji se ujedinjuju *raznolikosti saznanja*, ali da ne daje odgovor o načinu ujedinjenja *raznolikosti osećanja*, iako je odgovor o prvom pitanju zapravo uslovljen drugim pitanjem. Fihte naglašava da Kant u *Kritici moći suđenja* pokazuje kako se *osećanje zadovoljstva i nezadovoljstva* razvijaju i odnose prema *svim fenomenima* – osim kako se odnose *međusobno*¹³! Fihte uočava da Kant daje objašnjenje čak i za princip ujedinjenja *raznolikosti opažaja*, ali ne odgovara na pitanje vezano za najvažniji od svih primera ujedinjenja *raznolikosti*: za primer *osećanja*¹⁴.

9 Grlić, D., *Estetika*, III tom, str. 99-100.

10 Grlić, D., *Estetika*, III tom, str. 99.

11 Loc. cit.

12 Fichte, J. G., „Wissenschaftslehre nova methodo“, str. 65.

13 Isto, str. 378.

14 Isto, str. 163.

Unutar posthumno objavljenih spisa, potrebno je ukazati na one koji pokazuju Fihteovo određenje vezano za razliku između estetskih fenomena i njihove estetičke tematizacije – on, naime, daje primer pesnika, za koje tvrdi da *nisu ništa bez mašte sa kojom se sa lakoćom igraju, i duha koji kroz njih govori*¹⁵. U tom smislu, pesnik – ako je zapravo estetičar, tj., ako je vođen pojmovima i filozofijom – nije nikakav pesnik! Ovu tezu će kasnije, na sličan način, ponoviti i Nikolaj Hartman, kada bude naglasio da se estetika ne piše za umetnika¹⁶, odnosno, da umetnik ne mora da zna ništa o estetici. Dok u tekstu *Über Geist und Buchstab in der Philosophie* Fihte navodi da je estetski osećaj prvo polazište unutrašnjeg stanja, koje se odnosi na celokupan čovekov životni stil, u spisu *Wissenschaftslehre nova methodo* smatra da nije samo preduslov životnog stila, nego i filozofiranja¹⁷. To ne znači da svaki filozof mora posedovati „lepi duh“, nego da njegov duh mora biti estetski obrazovan da bi njegova filozofija *oživel*a. Estetsko obrazovanje i estetsko vaspitanje predstavljaju pojmove kroz čiju tematizaciju Fihte gradi vlastitu estetičku poziciju – isprva kroz bliskost sa Šilerovom estetikom, a potom kroz njenu kritiku.

27. juna 1795. godine Fihte u pismu upućenom Šileru iznosi zapažanje da su – prema njegovom mišljenju – duh u filozofiji i duh u lepim umetnostima toliko međusobno povezani, kao da predstavljaju *podvrste istog roda*¹⁸. Kasnije, 1798., u tekstu *System der Sittenlehre*, Fihte će izložiti ideju o *lepoj umetnosti*, koja ima sposobnost *da transcendentalno stanovište učini opštim*¹⁹. Ta ideja će u značajnoj meri ostati inspirisana Šilerovom koncepcijom, koja će se dodatno „obogatiti“ idejom *delanja*, jedinog procesa koji može da omogući stvarno odvijanje tog principa. Šilerova ideja *estetskog vaspitanja* za Fihtea predstavlja izuzetno značajnu tačku oslonca za obrazlaganje vlastite ideje o ostvarivanju ciljeva uma, iako je on razvija u potpuno drugačijem smeru. Naime, estetsko vaspitanje može u značajnoj meri biti prožeto sa namerama i svrhama uma i njegovim dužnostima, ali se praktičke

15 Loc. cit.

16 Hartman, N., *Estetika*, Beograd, Dereta, 2004., str. 43.

17 Citirano prema: Lohman, P., „Die Funktionen der Kunst und des Künstlers, in der Philosophie Johann Gottlieb Fichtes“, u: Jantzen, J., Kisser, Th., Traub, H., *Grundlegung und Kritik: Die Briefwechsel zwischen Schelling und Fichte 1794-1802*, Die Fichte-Studien, Rodopi, B. V. Amsterdam - New York, 2005., str. 143.

18 Fichte, J. G., III, 2, 336, navedeno prema: Lohman, P., „Die Funktionen der Kunst und des Künstlers, in der Philosophie Johann Gottlieb Fichtes“, str. 117.

19 Fichte, J. G., *Das System der Sittenlehre nach den Prinzipien der Wissenschaftslehre*, Zw. Auflage, Band 128, Leipzig, 1922., str. 359-360. – navedeno prema: Sreten Petrović, *Negativna estetika*, Gradina, 1972., str. 114.

dužnosti ne iscrpljuju u okvirima *estetskog vaspitanja*. Dodatan razlog zbog kojeg *estetsko vaspitanje* za Fihtea ne može imati ulogu koju ima za Šilera leži u činjenici da ono nije *izvorno* praktička sfera – ne zavisi od slobode, ne stvara se kroz pojmove, pa sâmim tim nikada ne može u potpunosti da pripada praktičkom horizontu, koliko god im se ciljevi i motivi mogu poklapati.

Sličnost forme i sadržaja Fihtevih pisama *Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie* i Šilerovih *Pisama o estetskom vaspitanju čoveka* nije slučajna, tvrdi Vildenburg u studiji *Spor oko nagona (Der Streit um die Triebe)* – gde ističe kako Fihte, kritički nastrojen prema Šileru, u drugom pismu piše da ideja po kojoj estetsko vaspitanje čoveka vodi do toga da bude dostojan slobode, odnosno do dosezanja slobode same, nije ništa drugo do *kretanje u krug*, ukoliko on prethodno ne nađe hrabrosti da se probudi i *odluči* da ne bude ničiji gospodar i ničiji sluga²⁰.

Fihtev odnos prema određenju estetskih nagona nije jednoznačan – u početku je određen kao ono što posreduje između heterogenih manifestacija izvornih čovekkih moći, tzv. primarnih nagona²¹, dok će se kasnije razmatrati u okviru sistema *nauke o znanosti*. Fihtev tekst *Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie* će se baviti duhom u lepim umetnostima, a ne u filozofiji, što će iznenaditi Šilera, koji je zbog naslova očekivao suprotno²². Fihte u pismu odgovara Šileru na kritiku i odbijanje teksta, naglašavajući da navodna zbrka oko pojmova, koju mu Šiler zamera, *predstavlja slab argument*²³, te da je očekivao drugačiji sud. Šiler će Fihteu potvrditi da – kada je u pitanju estetičke strana njihovog sukoba – postaje jasno da *nikada neće doći do slaganja i izmirenja*²⁴, ali da dalji nastavak tog sukoba takođe nema smisla, dodavši da ne postoji ništa sirovije od ukusa tadašnje nemačke publike. Zbog

20 (I, 3, 348). Pogledati i: „Der Briefwechsel zwischen Schiller und Fichte“, posebno njihov spor oko određenja nagona: Wildenburg, D. „Der Streit um die Triebe“, u: isto, *Fichte und die Romantik*, Fichte Studien, Bd. 12., 1997. Loc.cit., 32-35.

21 Lohman, P., „Die Funktionen der Kunst und des Künstlers, in der Philosophie Johann Gottlieb Fichtes“, str. 123.

22 Od izgubljenog pisma u kojem će Šiler objasniti Fihteu zbog čega odbija objavljivanje njegovog teksta u časopisu, vajmarski arhiv Goethe-Schiller čuva tek nekoliko odlomaka, u kojima Šiler, između ostalog, piše da značajan deo spisa *Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie* ne govori ni o čemu drugom osim o duhu u *lepim umetnostima*, što čitalac ne očekuje iz naslova tog teksta. Poznato je da je Šiler, pre odbijanja objavljivanja Fihtevog teksta, u žurbi načinio njegovu kopiju, kako bi je razmotrio zajedno sa Geteom i dobio podršku za svoj stav. – više u uvodu u tekst: Fichte, J. G., „Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie“, u: *Werke 1799 – 1800*, GA I, 6, Friedrich Frommann Verlag – Günther Holzboog, Stuttgart – Bad Cannstatt, 1981., str. 317.

23 Više u Uvodu u tekst: isto., str. 316 -317.

24 Isto, str. 324.

toga treba na ovom mestu treba napomenuti nekoliko podataka o navedenom Fihteovom tekstu, koji će kasnije biti opširnije razmotren, kako bi se uočile konsekvence koje on nosi kako za Fihteovu filozofsku koncepciju, tako i za njegov odnos sa Šilerom.

U tekstu *Ueber Geist un Buchstab in der Philosophie* Fihte negira postojanje jedinstvenog, izvornog nagona, i na taj način se suprotstavlja Šilerovom razumevanju nagona koji ostvaruju čovekovu celovitost. Zbog toga se navedeno mesto može tumačiti kao Fihteov ključni udarac Šilerovoj filozofskoj tematizaciji estetskog nagona. Uz to, ne treba zanemariti ni činjenicu da isti Fihteov tekst vrlo otvoreno i naglašeno daje prednost *Geteovom pesništvu nad Šilerovim*²⁵, što se tumači kao još jasnija poruka koju Fihte upućuje Šileru. Fihte će u pomenutom tekstu razmotriti ideju duha, koja za filozofiju predstavlja i subjekat i objekat, koji omogućava stvaranje slika i predstava. Ovde će se tek nagovestiti istovetnost duha i života, koja će se tek u Hegelovom shvatanju pojma razviti u potpunosti. Fihteov tekst, koji od strane Šilera nije objavljen, ostaće i nedovršen²⁶.

Fihte, sa jedne strane, odbacuje Kantovu ideju *stvari po sebi*, budući da spoljašnji svet interpretira kao produkt ili delo samosvesti, tj. samodelatnosti, ali istovremeno odbacuje i Šilerovu ideju po kojoj se estetskim vaspitanjem može stići do slobode. Fihteov stav je suprotan Šilerovom: ne nalazi se estetski princip u osnovi slobode, nego upravo obrnuto: sloboda se nalazi u osnovi estetskog principa. Sloboda je, dakle, *pretpostavka*, a ne *posledica* estetskog²⁷! U tom smislu Fihte ne nailazi na problem rascepa između prirode i slobode, kao Kant, Šiler i Šeling²⁸, jer slobodu smatra za jedini i samostalni izvor svih principa koji određuju čoveka, pa i estetskog principa, ali nailazi na drugu vrstu zamke: naime, tezom da je estetsko i umetničko deo puta ka moralnom određenju čoveka, on ga svodi na jedan od *koraka* u praktičkom procesu. Na taj način, izbegavši da praktički princip bude instrumentalizovan od strane poietičkog, Fihte instrumentalizuje poietički od strane praktičkog!

Celokupna Fihteova filozofija specifična je već u svojoj izvornoj intenciji: „nemam nameru da predajem istoriju filozofije i da se upuštam u sve sporove na koje u vezi s tim mogu biti podstaknut, nego samo da, postupno napredujući, razvijem svoj pojam“²⁹. Mnogi od tih postupaka rezultirali su pojmovima koji čine jedan od najkompleksnijih filozofskih sistema ikada

25 Više u uvodu u tekst: isto, str. 316 - 317.

26 Isto, str. 331.

27 Loc. cit.

28 Loc. cit.

29 Fihte, J. G., *Učenje o nauci (1804)*, JP Službeni glasnik, 2007., str. 16.

izvedenih, međutim, Fihteova filozofija ne omogućava svim tradicionalnim (ali ni „mladim“) filozofskim disciplinama jednaku pažnju i prostor za eksplikaciju. Estetika, zbog ranije navedenih razloga, predstavlja područje koje kod Fihtea nije tematizovano kroz posebno delo ili sistematičnu strukturu, štaviše – eksplicitno se razmatra još samo u tri teksta: u §31 dela *Das System der Sittenlehre nach den Prinzipien der Wissenschaftslehre*, koji nosi naslov: *Über die Pflichten des ästhetischen Künstlers*; u tekstu *Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie*, i u posthumno objavljenim beleškama za predavanja: *Wissenschaftslehre nova methodo*³⁰.

Traub smatra da je „mladi“ Fihte čak pokušao da zasnuje filozofsku estetiku, koja bi se s jedne strane bavila duševnim moćima i estetičkom teorijom, sa druge strane pravilima ukusa; pojmom moći suđenja; kriterijumom lepog i na kraju estetskim vaspitanjem³¹. Drugim rečima – Fihteova estetika obuhvatila bi i Kantovu i Šilerovu estetičku koncepciju, odnosno njihovu kritiku. Kao doprinos „filozofiji estetike“ mladog Fihtea interpretatori navode i fragmente iz praktičke filozofije, koji su prošireni i usmereni na estetičku sferu istraživanja – Tänzer čak piše magistarsku tezu posvećenu upravo *filozofiji estetike* u radovima *ranog Fihtea*³².

U §31 dela *Das System der Sittenlehre nach den Prinzipien der Wissenschaftslehre – O dužnostima estetičkih umetnika*, Fihte tematizuje pojmove *estetike, umetnosti i lepog*, i to kroz direktno suočavanje sa drugim, daleko obimnije formulisanim, idejama vlastite filozofije. Na samom početku tog paragrafa Fihte podseća da je i ranije razmatrao odnos naučnika i moralnih učitelja naroda o obrazovanju čovečanstva, ali da je sada postalo neophodno da se ukaže i na uticaj estetskih³³ umetnika na to obrazovanje, koji – iako nije neposredno uočljiv – jeste značajan, pa njegovo rasvetljavanje predstavlja potrebu koju nameće samo doba³⁴. Traub zbog toga tvrdi da Fihteova teorija estetike nije ništa drugo nego produbljivanje i varijacija praktičke filozofije, čime se ponovo postavlja pitanje o odnosu etike i estetike: da li je taj odnos

30 WS 1798/99.

31 Traub, H., „Über die Pflichten des ästhetischen Künstlers. Der § 31 des Systems der Sittenlehre im Kontext von Fichtes Philosophie der Ästhetik“, u: *Die Fichte-Studien*, Band 27, Editions Rodopi B.V., Amsterdam/New York, 2006. str. 69.

32 Tänzer, R., *Das Problem der philosophischen Ästhetik in den Frühschriften J.G. Fichtes*, Magisterarbeit, München 1985.

33 Pod *estetskim* se misli na nereflektovano čulo, umetnost ili ukus, dok će svaka upotreba termina *estetičko* ukazivati na filozofsku refleksiju. – M. R.

34 Fichte, J. G., *Das System der Sittenlehre nach den Principien der Wissenschaftslehre*, Christian Ernst Gabler, Jena und Leipzig, 1798. (El. - Astor Library, New York), str. 458.

za Fihte odnos između šire i uže sfere praktičkog ili se može govoriti o dve ravnopravne i nezavisne sfere filozofije³⁵?

Fihteov tekst *Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie* sadrži izuzetno značajne estetičke teze i sistematizovanu koncepciju učenja o nagonima, po kojoj će istorija estetike ipak više pamtiti Šilera. Ipak, pomenuti tekst je nezaobilazan za razmatranje rane faze Fihteove filozofije, posebno njenog estetičkog dela³⁶. Pored navedenog spisa, u kojem Fihte ističe da estetski osećaj nije vezan samo za umetničkog genija, nego da prevazilazi takva ograničenja, u tekstu *Wissenschaftslehre nova methodo* on postavlja svoju poznatu formulaciju – da je estetski osećaj neophodan i za filozofiju uopšte³⁷! Nakon zasnivanja estetičke koncepcije u navedenih nekoliko tekstova, nastalih pre 1789. godine, Fihte ipak povlači jasnu granicu između moralnog i estetskog stavom da *estetski osećaj nije vrlina*³⁸, jer se moralni stav formira u odnosu prema pojmu, a estetski bez pojma.

I pored ambivalentnog odnosa koji Fihte pokazuje prema estetskoj problematici, on na nekoliko mesta daje možda najupečatljiviju pohvalu estetičkom pogledu na svet, jer ga, na primer, opisuje kroz primer povezan sa izvršenjem moralne dužnosti: naime, koristi ga da bi razlikovao ropsko *služenje* nametnutom principu od celovitog uvida u autonomiju zakona koji čovek *prihvata*. Fihte, naime, daje sledeći primer: svaka forma u prostoru se vidi kao ograničena susednom formom, ali se posmatra i kao manifestacija unutrašnjeg bogatstva i snage same forme (tela) koju ima. Onaj koji sledi samo prvo gledište može da vidi samo *iskrivljene, iscedene i avetinske oblike*, jer vidi samo deformaciju. Onaj koji sledi drugo stanovište vidi silovito bogatstvo prirode, život i razvitak – *on vidi lepotu*³⁹! Iako na prvi pogled ne deluje kao filozof kojim bi se pesnici oduševljavali, upravo je Fihte taj kojeg jedan pesnik, Helderlin, naziva *dušom Jene*⁴⁰. Fihte upravo u *Jena Wissenschaftslehre* smatra da estetsko stanovište predstavlja poziciju sa koje

35 Traub, H., „Über die Pflichten des ästhetischen Künstlers. Der § 31 des Systems der Sittenlehre im Kontext von Fichtes Philosophie der Ästhetik“, str. 76.

36 Loc. cit.

37 Navedeno prema: isto, str. 81.

38 *Aesthetischer Sinn ist nicht Tugend*, Das System der Sittenlehre - Fichte, J. G., Werke: Auswahl in sechs Bänden, Tom 2, Felix Meiner Verlag, Leipzig, 1796., str. 748 (IV, 354). Opširnije u: Traub, H., „Über die Pflichten des ästhetischen Künstlers. Der § 31 des Systems der Sittenlehre im Kontext von Fichtes Philosophie der Ästhetik“, str.87.

39 Fichte, J. G., *Das System der Sittenlehre nach den Principien der Wissenschaftslehre*, Christian Ernst Gabler, Jena und Leipzig, 1798. (El. - Astor Library, New York), str. 459.

40 U pismu Nojferu (Neuffer) od novembra 1794. Vidi: *Fichte in vertraulichen Briefen seiner Zeitgenossen*. Herausgegeben von Hans Schulz, H. Hessel Verlag, Leipzig, 1923, str. 27. ; Fihte, J. G., *Zatvorena trgovačka država*, Nolit, Beograd, 1979., XIII.

čovjek posmatra svet prirodnih datosti *kao da ih je sam stvorio*, što je blisko Šilerovoj koncepciji iz teksta *Pisma o estetskom vaspitanju čoveka*.

Estetsko stanovište nije ni *zdravorazumsko*, ni *transcendentalno*⁴¹, nego jedna vrsta medijatora između njih, budući da nije ni područje koje filozofija tek treba da rasvetli, niti je područje koje je potpuno *okupirano* filozofijom. Fihte definiše estetiku kao specifičnu filozofsku disciplinu, koja razmatra pomenuti estetski način posmatranja stvarnosti i konstituiše njena pravila. Međutim, prema mišljenju nekih interpretatora, jedan od razloga što on tu filozofsku disciplinu ne zasniva sistematski je taj što on za estetiku i filozofiju prirode ima najmanji interes, odnosno – da mu *lično nisu toliko interesantne*⁴². Ipak, treba imati u vidu da Fihteovi najpoznatiji spisi iz „jenskog perioda“ striktno govoreći ne pripadaju njegovom sistemu *učenja o znanosti*⁴³.

Estetsko čulo i princip znanosti su dva potpuno različita fenomena, tvrdi Fihte u tekstu *Wissenschaftslehre nova methodo* – princip znanosti je taj koji uspostavlja pravila i formu koja je u osnovi svega transcendentalnog, a postavlja određena pravila čak i za estetičku sferu. Pojam sveta je teorijski pojam, dok je način na koji svet biva konstituisan – praktički, odnosno, leži unutar čoveka, a ne van njega. Estetika je takođe praktička, tvrdi Fihte, iako ne spada u isto područje kao etika⁴⁴. Na ovom mestu Fihte naglašava ključnu razliku između estetike i etike: estetsko stanovište je izvorno fundirano na instinktivnim i prirodnim principima, dok je etičko stanovište u potpunosti produkt *slobode*⁴⁵. Iako ovom tezom Fihte propušta da načini korak dalje od Kantove koncepcije i zasnjuje pojam stvaralaštva na principu slobode, on ipak uviđa snažnu vezu između estetskih principa i živog filozofskog duha, jer tvrdi da *filozof mora posedovati estetski osećaj ili duh*⁴⁶, jer u protivnom ne može da dosegne transcendentalno stanovište. Štaviše, Fihte eksplicitno koristi izraz *schöner Geist*⁴⁷ (lepi duh) kao ono što je nužan uslov za filozofiju!

U okviru prepiski sa F. V. Jungom i F. A. Volfom u periodu između 1796. i 1798. godine, Fihte je samo nagovestio mogućnost naučne studije o *estetici*

41 Fihte navodi da je estetika jedna vrsta kopče između zdravorazumskog i transcendentalnog stanovišta - Fichte, J. G., „Wissenschaftslehre nova methodo – Deduction der Eintheilung“, str. 522.

42 Sedgwick, S., *The Reception of Kant's Critical Philosophy Fichte, Schelling, and Hegel*, Cambridge University Press, 2000., str. 180-181.

43 Loc. cit.

44 Fichte, J. G., „Wissenschaftslehre nova methodo“, str. 266. (620 -621).

45 Loc. cit.

46 Loc. cit.

47 Uporediti sa: „Das System der Sittenlehre“ § 479.

i popularnim filozofskim izlaganjima⁴⁸. Pomenuti spis *Wissenschaftslehre nova methodo* (WLn_m) nastaje upravo u tom periodu, dok tekst *Über den Begriff der Wissenschaftslehre oder der sogenannten Philosophie*⁴⁹ (BWL), u kojem Fichte iskazuje nameru da zasnuje teoriju o lepom, prijatnom i uzvišenom nastaje nešto ranije, 1794., ali i jedan i drugi ostavljaju prostor za estetiku koja bi bila integralni deo učenja o znanosti, i to u okviru njenog praktičkog područja. Ipak, takvu nameru Fichte nikada nije ostvario. On ne razvija filozofsku disciplinu pod imenom estetika, niti njene predmete zasni-va kao apriorno konstituisane principe, niti ih dedukuje kao filozofske principe, pa teorijski i pedagoški značaj umetnosti i drugih estetičkih fenomena ostaju nerasvetljeni⁵⁰.

Zbog čega je – i pored izostanka sistematski zasnovane estetike – Fihteova filozofska koncepcija nezaobilazna i izuzetno značajna faza njene istorije? Jedan deo odgovora na to pitanje vezan je za sporadične, ali značajne Fihteove teze o estetičkoj problematici; dok drugi deo upućuje na značaj koji estetski principi implicitno unose u sâmu srž njegove filozofije, prožimajući je živim duhom, čija dinamika nema ni teorijsko, ni praktičko utemeljenje. Ovo poslednje se često događalo čak i bez Fihteovog svesnog uvida, posebno kada je reč o određanju sintetičkog postupka, kao ključne filozofske metode. Prema Fihteovom mišljenju, *sintetički* postupak se sastoji u tome da se u suprotnostima potraži ono obeležje po kojem su one *jednake*. Prema logičkoj formi koja potpuno apstrahuje kako od svakog sadržaja spoznaje, tako i od načina na koji se dolazi do nje, razlikuju se *antitetički* ili *negacijski* i *sintetički* ili *afirmacijski*⁵¹ sudovi. Mada se misaona shema *teza-antiteza-sinteza* često proizvoljno vezuje za Hegela, često i kao pojednostavljena skica njegovog sistema, istina je da je ona zapravo Fihteov izum, jer upravo on eksplicitno tvrdi: „nikakva sinteza nije moguća bez antiteze.“⁵² Hegelova filozofija, kako će se kasnije pokazati, izmiče takvoj vrsti simplifikovane i statične sheme, iako u osnovi njegove spekulativno-dijalektičke metode zaista *ima elementa teze, antiteze i sinteze*, ali samo ako se oni razumeju

48 Lohman, P., „Die Funktionen der Kunst und des Künstlers, in der Philosophie Johann Gottlieb Fichtes“, str. 115.

49 Fichte, J. G., *Über den Begriff der Wissenschaftslehre oder der sogenannten Philosophie*, Weimar, 1794. http://www.deutschestextarchiv.de/book/view/fichte_wissenschaftslehre_1794?p=71, 11.08.2015.

50 Lohman, P., „Die Funktionen der Kunst und des Künstlers, in der Philosophie Johann Gottlieb Fichtes“, str. 116.

51 Fichte, J. G., *Osnova cjelokupne nauke o znanosti (1794)*, str. 61.

52 Isto, str. 62.

kao prevladavanje pokušaja da se ono *antitetičko* neutrališe, kako bi se dva različita područja veštački *premostila*.

Jedno od mesta u Fihteovoj filozofiji koje pruža neočekivano plodno tlo za estetičku tematizaciju je termin *Vernunftkunst*, kovanica o kojoj Fihte govori kada želi da objasni način na koji se čovečanstvo, kada dosegne slobodu, može vratiti na vlastito izvoriste sa oživljenim i „oduhovljenim“ pojmom o njemu. *Vernunftkunst* se odnosi na znanost koja pristupa svetu kao *otelotvorenju praksisa*⁵³. Reč je zapravo o jednom od četiri epohe u tzv. „svetskom planu apriorne istorije uma“⁵⁴: prva epoha je epoha *instinkata* uma (*Vernunftinstinktes*), druga je epoha *autoriteta* uma (*Vernunftautorität*), treća epoha je epoha *znanosti* uma (*Vernunftwissenschaft*), a četvrta i poslednja: epoha *umetnosti* uma (*Vernunftkunst*)⁵⁵. Ovo, za Fihtea prilično neobično, određenje, zapravo upućuje na duh nemačkog idealizma, koji – i pored brojnih unutrašnjih razlika – ipak nosi sa sobom potrebu da se celokupna stvarnost rasvetli i prikaže na jedan celovit i dinamičan način, a ne treba izgubiti iz vida da je ujedno reč o epohi koja prethodi pozitivističkoj potrebi da se predmeti istraživanja razdvoje, umrtve i statično posmatraju u cilju *nepristrasnosti* i *objektivnosti*, na kojima će se uporno insistirati čak i u duhovnim naukama. Zbog toga nije toliko iznenađujuće da *čak i Fihte*, koji nije pokazivao preveliko interesovanje za estetske i umetničke fenomene, filozofiju ipak posmatra na način na koji se tumači umetnička produkcija – koja se jedinstvenim putem kreće kroz naizgled suprotstavljena područja prirode i slobode.

Jedna, naizgled usputna, Fihteova opaska omogućuje nam da još bliže sagledamo njegov specifičan odnos prema području estetskog: „ne treba da bez oka hoćemo da vidimo, ali ne treba ni da tvrdimo da oko vidi“⁵⁶. Reč je o primedbi iz 1. izdanja dela *Osnova celokupne nauke o znanosti (1794)*, koja je prilikom objavljivanja bila praćena brojnim porugama, pre svega onih autora koji su se osetili pogođeni njenom porukom. Fihte je zbog takve reakcije čak pomišljao da je u drugom izdanju povuče: „ja sam je sada htio izbrisati, ali sam se sjetio da nažalost još uvijek važi.“⁵⁷, ali je uvideo koliko

53 *Die dreifache Vollendung des Deutschen Idealismus Schelling, Hegel und Fichtes ungeschriebene Lehre*, Fichte-Studien-Supplementa, Band 22, Rodopi, Amsterdam - New York, 2009., str. 224.

54 Isto, str. 224-225.

55 Loc. cit. Pomenuti nemački termini su gotovo neprevodivi na druge jezike, zbog čega su originalne kovanice ostavljene u zagradama. – prim. M. R.

56 Fichte, J. G., *Osnova cjelokupne nauke o znanosti (1794)*, Naprijed, Zagreb, 1974., Fusnota, str. 119.

57 Loc. cit.

je zapravo ispravna, te je rešio da je zadrži i objasni svoju nameru. Pomenute reči, naime, upućene su autorima koji – ne znajući na koji način da se izbere sa problematikom umne i čulne sfere – pokušavaju da izbegnu teškoću time što će ili jednu ili drugu potpuno *zanemariti*. Za Fihtea takav pokušaj dovodi do apsurdnih zaključaka – ako se potpuno isključi doprinos čulnog receptiviteta, onda se zapravo pokušava *videti bez čula vida*; a ako se, pak, proces posmatra radikalno empiristički, onda se *čulu vida pripisuje i misaona funkcija*, jer se znanje posmatra kao puki zbir čulno primljenih utisaka. Takva teza direktno pogađa i radikalne empiriste i radikalne racionaliste, iako je njena krajnja poruka ta da filozofija samostalno obuhvati svaki nužan korak u procesu saznanja. Za filozofiju je potrebna samostalnost, tvrdi Fihte, *a nju čovek samo sâm sebi može dati*⁵⁸!

Svet se *estetskom čulu* pokazuje slobodno, i u okviru svakog pojedinačnog primera, Fihte upravo u slobodi vidi ono što karakteriše i razlikuje estetsku od drugih funkcija. Međutim, kao što je već napomenuto – *estetičko*, tj. ono koje se odnosi na filozofsku disciplinu o *estetskom*, jeste nešto potpuno drugačije. *Ono estetičko* je *ono filozofsko* – što znači da pripada učenju o znanosti i onom transcendentnom, a ne nekom lepom duhu ili umetnosti uma⁵⁹. Fihte, dakle, smatra da estetika treba da bude integralni deo ozbiljne filozofske znanosti, tj. da *estetička sfera* nema u svom određenju ništa *estetsko* i *umetničko*! Estetika, sa druge strane, u okviru filozofije ne treba da bude pozicionira zajedno sa etikom, jer nije fundirana na temelju slobode i nezavisnosti od onog instinktivnog i prirodnog; ali duh filozofije u celini mora imati *estetski karakter* – ne u smislu da filozof treba da bude pesnik ili kaligraf, nego da bi se filozofiji mogao udahnuti život, *bez kojeg ona ne može nikuda, osim da se muči slovima*⁶⁰, bez mogućnosti da prodre u njihovo značenje.

Rasvetljavanje Fihteovog odnosa prema tradicionalnim, ali i novim pitanjima estetike nemoguće je bez razmatranja njegovih teza o *lepom*. U tom kontekstu je potrebno odmah naglasiti da je Fihteova pozicija mnogo bliža budućoj Hegelovoj nego Kantovoj poziciji: naime, pojam lepote je kod Fihtea vezan za duhovno, a ne za prirodno lepo⁶¹. Pitajući se *gde je svet lepog duha*, Fihte navodi: *u okviru čovečanstva (ljudskog roda) i nigde više*⁶².

58 Loc. cit.

59 Fichte, J. G., „Wissenschaftslehre nova methodo – Deduction der Eintheilung“, str. 523.

60 Loc. cit.

61 O ljubavi i velikodušnosti kao onom prirodno *najlepšem* - Fichte, J. G., „Vorlesung über die Moral SS 1796“, u: *Kollegenachschriften 1796 – 1798*, GA IV, 1., str. 143.

62 Fichte, J. G., *Das System der Sittenlehre nach den Principien der Wissenschaftslehre*, Christian Ernst Gabler, Jena und Leipzig, 1798. (El. - Astor Library, New York), str. 460.

Takođe, lepa umetnost čoveka vodi unutar njega sâmog i čini ga autohtonim, domaćim, štaviše – lepa umetnost čoveka oslobađa od prirodne datosti i postavlja ga kao autonomnog i samostalnog – „za sebe“. Tako je samostalnost uma krajnja svrha i iz teorijske, i iz praktičke, i iz estetičke perspektive. Estetski osećaj nije isto što vrlina, jer moralni zakon zahteva samostalnost na osnovu *pojмова*, dok estetski osećaj po sebi ne uključuje nikakve pojmove, ali ipak predstavlja *pripremu za vrlinu*, on postavlja tlo – pa na taj način, u slučaju da se moralnost uspostavi, obavlja „pola posla“, jer je oslobađanje od stega čulnosti već „obavljeno“. Fihte u spisu *Practische Philosophie* citira Kantovo prvo određenje suda ukusa iz *Kritike moći suđenja*⁶³, dodajući da je lepo za Kanta predmet čistog prosuđivanja, bez uplitanja bilo kakvog interesa. Sa druge strane, Fihte u praktičku filozofiju uključuje drugačiju ideju ukusa, koja se od prijatnosti ne razlikuje u *kvalitativnom smislu*, već samo u *intenzitetu*. Sa jedne strane, on uočava *teškoću strogog razlikovanja lepog i prijatnog*⁶⁴, a sa druge – zbog strukture vlastitog učenja, Fihte nije ni primoran da pravi takvu razliku, niti da brani *čistoću suda ukusa*⁶⁵, kao Kant, jer prema njegovom mišljenju – estetski sud nije ni potrebno razdvajati od praktičkih svrha! Fihte navodi da je spoljašnja lepota puka lepota forme u prostoru, tj. konturâ i smatra da je *Kant potpuno u pravu*⁶⁶ kada povezuje lepo u prirodi sa *formom predmeta*.

Još u spisu *Osnova celokupne nauke o znanosti (1794)*, Fihte tematizuje Kantovo određenje suda ukusa, navodeći da je sud ukusa *A je lepo* – tetički sud, jer A ima obeležje koje teži ka idealu lepog, iako se ne može uporediti sa njim „budući da ideal ne poznajem“⁶⁷. Zadatak duha, koji polazi od njegovog apsolutnog postavljanja leži u tome da se on *pronađe*, kako bi se utvrdilo da li se A približava *beskonačnom*. Fihte ističe da su Kant i njegovi sledbenici *s pravom* nazvali takve sudove beskonačnim sudovima, iako ih zapravo niko nije rastumačio na jasan način.

Fihte smatra da se estetika u svojoj istoriji višeznačno određivala – dok su kod Lajbnica problemi čulnosti razmatrani u okviru ispitivanja saznanja,

63 Fichte, J. G., „Practische Philosophie“, str. 206.

64 Fihte, J. G., GA, II 3, str. 215 – navedeno prema: Cecchinato, G., „Form and Colour in Kant's and Fichte's Theory of Beauty“, str. 79.

65 Isto, str. 78.

66 Fichte, J. G., „Practische Philosophie“, str. 211.

67 Fichte, J. G., *Osnova celokupne nauke o znanosti (1794)*, str. 65. O odnosu između ličnog ukusa i opšteg prihvatanja – više u: Fichte, J. G., „Der geschloβne Handelstaat“, u: *Werke: 1800 – 1801*, GA Werkeband 7, Lauth R. und Gliwitzky H., Stuttgart – Bad Cannstatt, 1988. III, 417 52, str. 67.

kod Baumgartena je reč o *estetici lepog*⁶⁸, dok se kod Mendelzona istražuje prijatno. U studiji *Platner, Philosophische Aphorismen* Fihte razlikuje *estetsko savršenstvo*⁶⁹, koje čine dela umetnosti i znanosti i *savršenstvo razuma*, u obliku duhovitosti i vrline. Takođe, njegovo opširno razumevanje još jednog estetičkog fenomena – *pojma igre* – uočljivo je u delu *Zatvorena trgovačka država*, gde Fihte daje kratku, ali veoma preciznu i efektanu dijagnozu modernog doba, upravo tematizujući *pojam igre*. Karakteristika modernog doba, tvrdi Fihte, koja nas razdvaja od ozbiljnosti i trezvenosti naših predaka sastoji se u tome što hoće *da se igra i da sanjari uz fantaziju*. Budući da ne postoji mnogo prostora da se nagon za igrom zadovolji, čovek je sklon da celokupan život pretvori u igru, za šta se krivica često tražila u poeziji i filozofiji⁷⁰. Fihte, međutim, smatra da je u pitanju *prirodom prouzrokovan nužni korak na putu napredovanja našeg roda* – čovek izmiče pravilima i traži *hazardski put lukavstva i sreće* kako bi postigao svoje ciljeve, što se konačno manifestuje i na činjenicu da postaje važnije *lukavstvo postizanja* nego *sigurnost posedovanja*. Insistiranje na *slobodi* od svake institucije, poretka, pravila i običaja dovodi do krajnje lakomisenosti i na ličnom i na opštem nivou – pa se čak i politika pretvara u *veštinu da se izborimo iz aktuelne neprilike, ne brinući za buduću*⁷¹. Drugačiji kontekst *igre* Fihte razmatra kada govori o odnosu idealizma i dogmatizma, pa na Kantovom tragu pominje *igru pojmovima*⁷². U tekstu *Friedrich Nicolai's Leben und sonderbare Meinungen*, Fihte razmatra fenomen *igre* u kontekstu duha i umetničkog genija, pa govori o *duhu i njegovom nagonu za igrom*⁷³.

68 Fichte, J. G., „Practische Philosophie“, str. 200.

69 Fichte, J. G., „Platner, Philosophische Aphorismen“, §907, str. 258.

70 Više o odnosu poezije i filozofije kod Fihte: Fichte, J. G., „Sonnenklarer Bericht“, str. 243.

71 Fichte, J. G., „Der geschloßne Handelstaat“, III, 510 - 512, str. 140 -141.

72 Detaljnije o igri pojmova i o prostom čulnom osetu u složenom procesu opažaja – u: Fichte, J. G., Rezension Bardili – „Grundriss der ersten Logik“, u: *Werke: 1799 -1800*, GA Werkeband 6, Lauth R. und Gliwitzky H., Stuttgart – Bad Cannstatt, 1981., str. 435.

73 Fichte, J. G., „Friedrich Nicolai's Leben und sonderbare Meinungen“, u: *Werke 1800 - 1801*, GA Werkeband 7, Friedrich Frommann Verlag (Günther Holzboog), Stuttgart - Bad Cannstatt, 1988., str. 379 (VIII, 14).

U ovom tekstu Fihte tematizuje koncepciju Fridriha Nikolaja, njegov odnos sa Lesingom, pojam genija i umetnosti, odnos prema Lajbnicu, Kantu i Geteu, itd. Isto, str. 444-445.

FIHTEOVO RAZUMEVANJE UMETNOSTI

... „*der Dichter ist nie ein Aesthetiker.
– oder er ist kein Dichter.*“⁷⁴.

Fihte u svojoj „ranjoj“ filozofiji kritikuje pojam estetskog vaspitanja putem umetnosti, ne zbog toga što mu se čini lošim ili pogrešnim, nego zbog stava da estetski osećaj nije nešto što se uči obrazovanjem, već postoji u duši od samog početka: osećaj za lepo je ukorenjen u „kvalitetu same duše“⁷⁵. Ono što za njega predstavlja mnogo važnije pitanje jeste *način* na koji jedan ljudski proizvod može sadržati životnu snagu i odakle umetniku „dolazi“ tajna koja mu udiše duh, pa Fihte sa *prijatnim iznenađenjem* otriva da posmatranjem umetničkih proizvoda u sebi otkriva sadržaje i talente za koje ni sam nije znao. Drugo značajno pitanje koje se na tim temeljima postavlja je sledeće: *da li umetnik polaže računa za efekat vlastitih dela*⁷⁶?

Istražujući ovo složeno pitanje, Fihte izriče prvi zahtev za poziv umetnika: da prihvatljivost umetničkog „ne smije proizilaziti iz nekog ugađanja umjetnika masi“⁷⁷. Umetnost, naime, može biti popularna, ali ne zato što umetnik treba veštački da je učini široko saopštivom, nego zbog toga što je u njoj prirodi da se obraća čovečnosti – koju na opšti način (makar i samo kao mogućnost) poseduje svaki čovek. Zbog toga svaki pisac koji svoje delo vidi kao proizvod kojim se pune biblioteke zapravo ne uviđa veličinu i razmere vlastitog poziva, pa za Fihtea on ne može biti okarakterisan nikako drugačije nego kao „pisac bez duha“⁷⁸.

Traub smatra da je Fihte ozbiljno pristupio razvijanju *ideje istorije ukusa, estetske moći suđenja i umetnosti*⁷⁹, ali da to nije učinio na način koji je prihvatljiv estetičarima, niti u funkciji razvoja estetike kao nauke, zbog čega su

74 Fichte, J. G., „Ich will untesuchen, wodurch Geist vom Buchstaben“, u: Fichte, J. G., *Nachgelassene Schriften : 1793-1795*, Jacob. H.; Lauth, R.; Gliwitzky H.; Sneider, P.; Stuttgart - Bad Cannstatt, 1971., str. 303.

75 „Qualität der Seele selbst“ – više u: Traub, H., „Über die Pflichten des ästhetischen Künstlers. Der § 31 des Systems der Sittenlehre im Kontext von Fichtes Philosophie der Ästhetik“, str. 88. Napomena: „Die Wahrnehmung des Schönen“ je ovde slobodno prevedeno kao „osećaj za lepo“ – M. R.

76 „Hat er auf diese Anlagen in mir die Wirkung seiner Kunst berechnet?“ - Fichte, J. G., „Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie“, str. 336.

77 Grlić, D., *Estetika*, III tom, str. 100.

78 Loc. cit.

79 Traub, H., „Über die Pflichten des ästhetischen Künstlers. Der § 31 des Systems der Sittenlehre im Kontext von Fichtes Philosophie der Ästhetik“, str. 80.

ti uvidi ostali marginalizovani i nedovoljno istraženi i od strane interperatora Fihteove filozofije i od strane istoričara estetike. Jedan od važnih stavova koji idu u prilog ovoj tezi jeste deo §31 teksta *Das System der Sittenlehre nach den Prinzipien der Wissenschaftslehre*, – „Über die Pflichten des ästhetischen Künstlers“, u kojem Fihte izričito tvrdi ja je upravo *umetnost* ta koja treba da preobrazi transcendentalno gledište u univerzalno⁸⁰! Prva osobenost umetnosti kao medijuma koji preobraća *transcendentalno* u *univerzalno* ogleda se u činjenici da se lepa umetnost ne obrazuje ni samo razumski, kao što je slučaj kod naučnika, niti samo „srcem“, kao kod moralnog učitelja naroda, već se tiče čoveka u celini i predstavlja ujedinjenje čitave duše – dakle, ne samo razuma i „srca“⁸¹.

Fihte priznaje da je – ispitujući odnos između naučnika i moralnih učitelja ljudskog roda ispitao i fenomen estetskog umetnika, koji ima podjednako važan, ali ne odmah uočljiv uticaj na obrazovanje čovečanstva⁸². Dejstvo lepe umetnosti, kojom *sjedinjuje transcendentalno gledište u celinu*, možda se ne može izraziti bolje nego kroz tezu da filozof sebe i druge do te celine uzdiže *radom i pravilima*, dok se „lepi duh“ sâm uspravlja i bez razmišljanja prelazi i uzdiže do tog jedinstva, vodeći tuda i one na koje ima uticaj – a da pri tom ni ne primećuje da tokom pomenutog procesa ne postoji svest o tom prelazu. Preciznije rečeno: sa transcendentalnog stanovišta se svet *stvara iz zajedništva svojih datosti*, dok je sa estetičkog stanovišta svet *dat, ali tek prema izgledu i načinu na koji je stvoren*. Svet, realno dat svet – tj. priroda – o kojoj je i reč, ima dve strane: jedna je proizvod naših ograničenja, a druga našeg slobodnog, idealnog delanja (koje se razlikuje od naše stvarne efektivnosti). Prvi stav sebe *limitira* u svim aspektima, drugi sebe postavlja kao *slobodnog* u svim sferama. Prvo stanovište je zdravorazumsko i uobičajeno. Drugo je estetičko.⁸³ Zdravorazumski stav, dakle, pretenduje samo na *određenu i ograničenu* stranu stvarnosti, dok je estetski stav posmatra kao ono *slobodno i delatno*. Gde se onda nalazi svet lepog duha? Unutar čovečanstva i nigde drugo, smatra Fihte. Lepi duh će prevazići datost prirode i

80 U delu Gilbert, K. E., Kun, H., *Istorija estetike*, Dereta, Beograd, 2004., str. 354. upućuje se na: *Das System der Sittenlehre nach den Prinzipien der Wissenschaftslehre*, 1798, § 31, (SW, izd. J.H.Fichte, IV, 353).

81 Fichte, J. G., *Das System der Sittenlehre nach den Principien der Wissenschaftslehre*, Christian Ernst Gabler, Jena und Leipzig, El. - Astor Library, New York, 1798.- <http://catalog.hathitrust.org/Record/001385456>, 18.08.2015., str. 459.

82 Detaljnije o pojmu umetnika: Fichte, J. G., „Sonnenklarer Bericht an das grössere Publikum über das eigentliche Wesen der neuesten Philosophie“, str. 215 (II, 357).

83 Fichte, J. G., *Das System der Sittenlehre nach den Principien der Wissenschaftslehre*, - <http://catalog.hathitrust.org/Record/001385456>, 18.08.2015., str. 460.

sebe postaviti kao ono autonomno, čime će *um* po prvi put biti posmatran kao autonoman i *samosvrhovit*, jer moralnost mora biti oslobođena čulne strane, a estetski osećaj ne zavisi od takve vrste slobode⁸⁴ i uzvišenih svrha, niti se može konstituisati kao moralna dužnost, čak ni kada je reč o obrazovanju čovečanstva. Ne treba, međutim, gubiti iz vida da se u ime etičkih ciljeva sve može zabraniti. Pošto ukus može imati svako, isto tako je moguće širiti i loš ukus i pogrešno razvijati i obrazovati čoveka

Budući da moralni zakon ima apsolutno obavezujuću i naredbodavnu formu, on uklanja svaku vrstu prirodne sklonosti i onaj koji ga tako posmatra prema njemu se odnosi *ropski*. Međutim, ako se uoči da on dolazi od samog Ja, iz unutrašnje dubine vlastitog bića, onda ga prihvatamo kao autonomni i vlastiti zakon – a ko to vidi, vidi *estetski*, smatra Fihte. Dakle, upravo na ovaj način Fihte objašnjava i temelj vlastite praktičke filozofije – navodeći da je upravo kroz estetski stav vidljiva razlika između ropskog odnosa prema moralnom zakonu kao nametnutoj naredbi i uviđanja celovitosti i *autonomnosti vlastitog zakona koji se prihvata*.

Upravo je na ovom tlu moguće naslutiti da jedan od razloga zbog kojih Fihte nema „estetiku“ kao strukturiran sistem možda leži u njegovom dubokom misaonom uvidu u punu osobenost njene forme, koja ne mora biti naučno eksplicirana da bi opravdala vlastitu snagu, pa se pojavljuje u samom korenu njegove filozofije na jedan snažan, ali više implicitan način. Ova teza ima svoje opravdanje već u sledećim redovima istog Fihteovog teksta, u kojima on navodi da „lepi duh“ sve vidi sa lepe strane⁸⁵: on sve vidi kao slobodno i životno. Fihte naglašava da mu nije namera da ovim tekstom govori o milosti i radosti koje estetski stav unosi u naš život, već da skrene pažnju na značaj estetskog stava za obrazovanje čoveka. Ne treba, međutim, gubiti iz vida da se u ime etičkih ciljeva sve može zabraniti. Pošto ukus može imati svako, isto tako je moguće širiti i loš ukus i pogrešno razvijati i obrazovati čoveka. Zbog toga Fihte određuje dva pravila – prvo se tiče *svih ljudi* i glasi: ne postaj umetnikom protiv volje prirode – a uvek je protiv njene volje kada se ne događa na osnovu vlastite pokretačke snage nego na osnovu namernog i na silu nametnutog htenja. Iz ovoga sledi Fihteov stav: apsolutno je istinita teza: *umetnik se rađa!* Drugo pravilo se tiče *umetnika*: čuvaj se sopstvenog interesa ili zavisnosti od trenutne slave koja kvari ukus da bi udovoljila

84 Isto, str. 461.

85 Ovaj stav je blizak Geteovoj tezi da umetnik ne vidi svet na uobičajen način, pa ga tek onda prerađuje u umetničku građu, nego, naprotiv, sve vidi na umetnički način, kao slobodno i živo. Grlić smatra da je šteta što ovakva teza jednog *za umetnost skrtog* Fihtea nije prošla zapaženo u istorijama estetike – Grlić, D., *Estetika*, III tom, str. 103.

vlastitom dobu; nastoj da predstaviš ideal koji lebdi pred tvojom dušom i zaboravi sve ostalo. To pravilo važi dvojako – i za primaoca umetničkog dela i za stvaraoca⁸⁶.

Umetnik se produhovljava već kroz samu svetost svog poziva, on samo uči da upotrebom svog talenta, a ne služenjem ljudima, ispunjava svoju dužnost. On će svoju umetnost posmatrati sasvim drugim očima i postaće bolji čovek, *a time i bolji umetnik*. Kada je reč o vezi između čovečnosti i umetnosti, Fihte dodaje da je za umetnost, kao i za moralnost, jednako štetna svakodnevna izreka “lepo je ono što se sviđa”, jer se time podilazi mnoštvu, što ne može biti metodom dolaska do bilo kakve duhovne forme – samim tim ni do umetnosti.

Fihte nije poznat kao filozof koji se sistematski bavio problemom umetnosti, pa je za utvrđivanje njegovog stava o tom pitanju potrebno rasvetliti pojedinačne segmente njegovog učenja koji taj problem tematizuju ili nagoveštavaju. U tom kontekstu treba podsetiti na njegovu ideju o osnivanju *Godišnjaka za umetnost i nauku*⁸⁷ i na *Nacrt plana o Kulturinstitutu*, gde Fihte pod tačkom 17. detaljno razmatra razlike između *čiste* umetnosti s jedne, i *primenjene* umetnosti sa druge strane⁸⁸. Ranije razmatrani tekst *Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie* pokreće niz estetički važnih pitanja, ali i tematizaciju umetnosti. Na samom početku teksta ukazuje se na sledeće: ako skrenemo naš “duhovni pogled”, pažnja nam se okreće od cilja: ili *fantazija bez nadzora* traži svoju uobičajenu stazu ili duh ponovo pada u svoju tmurnu *pasivnost*⁸⁹. Umetničko delo obuhvata i telo i duh⁹⁰, smatra Fihte, dodajući da se upravo tu na jedinstven način događa njihova sinteza i prirodan tok, gde duh dobija život, a telesnost smisao.

Umetničkim proizvodima duha se nazivaju samo produkti koji imaju životnu *snagu*, zaključuje on, razlikujući ih od produkata koji nemaju snagu, a imaju pravilnost, uređenu strukturu i primenu. Fihte izlaže veoma opširno i koherentno određenje umetnosti, bar u kvantitativnom smislu – praveći podelu između *nižih* i *viših* umetnosti. Niže umetnosti on naziva *mehanič-*

86 Detaljnije o pravilima i sugestijama za dobru umetnost i literaturu – u tekstu: Fichte, J. G., „Friedrich Nicolai's Leben und sonderbare Meinungen“, VIII 14 – 15, str. 379.

87 Gete, J. V., Šiler, F., *Prepiska*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad, 2010., str. 730.

88 *Schelling - Fichte Briefwechsel*, a. a. O., S. 247. – Traub, H., „Über die Pflichten des ästhetischen Künstlers. Der § 31 des Systems der Sittenlehre im Kontext von Fichtes Philosophie der Ästhetik“, str. 64.

89 Više u: Fichte, J. G., „Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie“, str. 320.

90 Isto, str. 359.

*kim*⁹¹, podrazumevajući tu *zanatske veštine i komercijalne umetnosti*. Pravila umetnosti, koja se mogu naći u priručnicima, najčešće su u vezi upravo sa ovom, *mehaničkom umetnošću*⁹². Više umetnosti su „*lepe i intelektualne umetnosti*“, koje su govorne ili slikovne: *čista poezija, muzika, slikarstvo i skulptura*, sa jedne strane, i *besedništvo*, kome Fihte posvećuje najviše pažnje⁹³.

Umetnost, osim moći da čoveka učini *boljim*, ima i sposobnost da nas pripremi i za filozofsko shvatanje stvarnosti, odnosno, ona čini opštm, običnim, prihvatljivim i razumljivim transcendentalno stanovište⁹⁴. Ukoliko je to stanovište bilo nejasno, umetnost će ga učiniti jasnim i učiniti opšte prihvatljivom postavku da je sve proizvod duha⁹⁵ – što ne znači ništa drugo nego to da je umetnost za Fihte, kao kasnije i za Šelinga, *pravi organon filozofije*⁹⁶! Ono što nema duha, smatra Fihte, ne može proizvesti ni umetničko delo, ni filozofiju⁹⁷.

U *Zatvorenoj trgovačkoj državi* Fihte daje nešto drugačije objašnjenje prioriteta umetnosti u okviru svakodnevnog života: prvo svi treba da budu siti i da sigurno stanuju, „pre nego što neko ukrašava svoj stan“, odnosno, svi treba da budu obučeni prijatno i toplo, pre nego što se neko obuče raskošno⁹⁸. U okviru ovog spisa Fihte navodi i poznati stav da krajnja svrha umetnika nije puki rad, nego i da živi od svog rada, dodajući i da država treba da podstiče i finansira međunarodna putovanja samo za naučnike i više umetnike, jer jedino ona mogu biti korisna za dobrobit države i čovečanstva uopšte⁹⁹. On će, na Šilerovom tragu, ukazati na značaj *obrazovanja čovečanstva*¹⁰⁰,

91 O odnosu mehaničkih umetnosti i duha: isto, str. 351.

Detaljnije o mehaničkim umetnostima: Fichte, J. G., „Sonnenklarer Bericht an das grössere Publikum über das eigentliche Wesen der neuesten Philosophie“, str. 216 (II, 358).

92 Fichte, J. G., „Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie“, str. 360.

93 Fihte - I, 3, 37; SW XI, 190; III,6,172; vgl. I, 5, 324; – navedeno prema: Lohman, P., „Die Funktionen der Kunst und des Künstlers, in der Philosophie Johann Gottlieb Fichtes“, str. 114.

94 U februaru 1794. Fihte navodi kako je u projektu vlastitog života početak načinio upravo putem *umetnosti*, koja je *toliko duboko usađena u njegovu prirodu i namere*, da možda to samo on može da uvidi. – Tempel, G., *Fichtes Stellung zur Kunst*, Metz, 1901-. str. 143.

95 O odnosu između duha u filozofiji i duha u lepim umetnostima: Fichte, J. G., „Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie“, str. 320.

96 Grlić, D., *Estetika*, III tom, str. 100.

97 Fichte, J. G., „Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie“, str. 321.

98 Fihte, J. G., *Zatvorena trgovačka država*, str. 24.

99 Isto, str. 128.

100 O odnosu pesništva prema kulturi i čovečanstvu: Fichte, J. G., „Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie“, str. 358. U okviru razmatranja odnosa između umetnosti i obrazovanja, Fihte čak koristi termine: *hodajuća spekulacija* (lustwandelnde Speculation) i *lep moral*

kako se ne bi dogodilo da mu se estetski dopadne nešto što je neukusno. Štaviše – umetnička dela, prema Fihteovom mišljenju, gotovo nikada ni ne nailaze na odobravanje jer *ukus epohe, koji ona treba da oblikuju* – još nije razvijen.

U okviru umetničkog procesa, pored estetičkog obrazovanja i tehnike, razlikuju se još i inspiracija i znanje. Za razliku od Kanta, koji – pre svega u određenju genija – strogo razdvaja umetnost i nauku, Fihte će pomenuta četiri koraka u umetničkom procesu smatrati adekvatnim i za područje znanosti¹⁰¹, koju će čak nazvati *naučenom umetnošću*¹⁰². U tekstu *Sonnenklarer Bericht an das grössere Publikum über das eigentliche Wesen der neuesten Philosophie*, Fihte će detaljno razmatrati odnos između nauke i umetnosti¹⁰³ i utvrditi da umetnik, za razliku od naučnika, slobodno razmatra vlastitu svrhu i zaključuje da postojanje umetničkog dela *zavisi samo od njega* – umetnika¹⁰⁴. Utvrđujući da li je primereno koristiti umetničko delo kao paradigmu za drugačije strukture stvarnosti, Fihte ističe da svako organizovano biće ili struktura svoju delatnost nosi unutar same sebe kao vlastitu svrhu i u tom kontekstu zaključuje da “za kritički idealizam *svet nije ništa drugo nego jedna organizovana celina*”¹⁰⁵.

ZNAČAJ FIHTEOVIH ESTETIČKIH RAZMATRANJA

I pored značajnih uvida i teza o umetnosti, lepom i čulnosti, Fihte, kao što je već rečeno, ne razvija svoj koncept u sistematsko ispitivanje ovih fenomena u svim njihovim osobenostima, određenjima i odnosima. Takođe, on ne

(schönen Moral) – isto, str. 349-350. Uz to, Fihte smatra da neko duhovno zadovoljstvo, kao što je estetsko („Geistiger Genuß, wie z. B. der ästhetische“), odgovara samo sebi, kroz samog sebe. – isto, str. 84.

101 O sličnostima između umetnika i naučnika: Fichte, J. G., „Der geschloßne Handelstaat“, III 418 – 419, str. 68.

102 „(...)auch für die der Wissenschaft als »gelehrter Kunst« - Traub, H., “Über die Pflichten des ästhetischen Künstlers. Der § 31 des Systems der Sittenlehre im Kontext von Fichtes Philosophie der Ästhetik”, str. 66. Ipak, slično Kantu, Fihte će potpuni estetski užitek ipak vezati za opažaj čistih formi, van svakog partikularnog i materijalnog interesa. Ono u čemu se neće složiti sa Kantom je veza estetskog uživanja i *praktičkog* interesa. – Grlić, D., *Estetika*, III tom, str. 101.

103 Fichte, J. G., „Sonnenklarer Bericht an das grössere Publikum über das eigentliche Wesen der neuesten Philosophie“, str. 216 (II, 358).

104 Fichte, J. G., „Sonnenklarer Bericht an das grössere Publikum über das eigentliche Wesen der neuesten Philosophie“, str. 217 (II, 359 – 360).

105 Fichte, J. G., „Logik und Metaphysik 1798 – Nachschrift Höijer“, str. 274.

razvija ni estetiku kao disciplinu o čulnosti, niti filozofiju umetnosti koja bi se bavila umetničkim delima kao produktima ljudskog duha – iako značajno doprinosi njihovom razvoju kod drugih autora¹⁰⁶. Fihteova konkretna estetička razmatranja uvek su bila razmatrana u svetlu ranije navedenog sukoba sa Šilerom, pa čak i nakon što Fihte 1800. godine upeva da objavi pomenuti tekst *Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie*, koji je Šiler odbio da objavi u časopisu *Horen*¹⁰⁷. Drugi razlog za izostanak Fihteovog imena sa spiska estetičara i filozofa umetnosti leži u činjenici da se u njegovoj filozofiji estetika gotovo uvek tematizuje u istom kontekstu kao i etika, zbog čega i ne može lako da se sagleda u svojoj posebnosti i značaju za usko specijalizovanu tematiku. Navodeći da *um ne može biti teorijski, ako nije praktički*¹⁰⁸, Fihte upućuje na jedini put kojim se može ostvariti krajnja svrha čoveka – težnja da se svim ovlada onim *neumnim*¹⁰⁹ i to slobodno i autonomno. Jedino u tom duhu treba razumeti i njegovu poznatu tezu da naučnik treba da bude *moralno* najbolji čovek svoga doba¹¹⁰. Prava svrha čoveka je u onom delatnom¹¹¹, koje nikada neće biti konačno i ostvareno, već će kao težnja uvek imati formu beskonačnog. Za Fihtea se, dakle, estetička sfera, na sredini između sfere saznanja i morala, razrešava „u nešto što, ukoliko pretstavlja prikazivanje i dopadnost prikazivanja, poseduje karakter moralnosti“¹¹².

Fihte je upravo u pomenutom tekstu odredio suštinu *estetskog nagona*¹¹³ i pokazao direktnu i nužnu vezu između njega i saznajnog i praktičkog nagona. On ne dovodi u pitanje mogućnost da se predstave estetskih slika pojave i u čulnom, i u razumnom svetu, ali smatra da za to nije zaslužan estetski, nego *praktički* nagon¹¹⁴, koji jedini može spoljašnje i strane svrhe da angažuje za vlastite razloge. Ipak, potrebno je utvrditi na koji način se oba

106 W. J. Jacobs navodi da Fihte 1799. odlazi iz Jene: „Kant je (Fihteov) nauk o znanosti proglasio neodrživim sistemom“, dok se suprotnosti u odnosu prema Šelingu – nakon jedne decenije – *sada razgovetno pokazuju*, dovodeći do njihovog razlaza. – *Filozofija njemačkog idealizma*, Hrestomatija, priredio: Barbarić, D., str.209.

107 Za razliku od Šilera, Fihte u ovom tekstu smatra da se umetnik *ne okreće ka našoj slobodi*. - Fichte, J. G., „Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie“, str. 361.

108 Fichte, J. G., *Osnova cjelokupne nauke o znanosti (1794)*, str. 197.

109 Fihte, J. G., „Pet predavanja o određenju naučnika“, u: *Zatvorena trgovačka država*, str. 147.

110 Isto, str. 180

111 Isto, str. 193.

112 Kroče, B., *Estetika*, str. 379.

113 Traub, H., „Über die Pflichten des ästhetischen Künstlers. Der § 31 des Systems der Sittenlehre im Kontext von Fichtes Philosophie der Ästhetik“, str. 187.

114 ... „sondern durch den praktischen“ - Fichte, J. G., „Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie“, str. 343.

ova nagona mogu ispoljiti, budući da estetski nagon nikada direktno ne rađa delanje u kojima se posmatranje može potpuno predstaviti, dok praktički nagon to čini, ali ne uvek¹¹⁵. I estetski i praktički nagon se ospoljavaju, ali na različit način: praktički nagon, iako potpuno autonoman i nezavisan od heteronomnih svrha, teži ka *predmetu* koji čovek ne posmatra kao sopstveno delo, već kao nešto *izvan njega i nezavisno* od njega¹¹⁶. Sa estetskim nagonom je potpuno drugačije: on, iako nije u potpunosti fundiran na slobodi i autonomnom principu kao praktički, ne smera na spoljašnje predmete, već na nešto što nosi *u sebi*¹¹⁷, i to ne kao predmet, već samo kao predstavu ili ideju. Zbog toga estetski i praktički nagon i ne treba posmatrati razdvojene i nepovezane, naprotiv – budući da uvek *idu zajedno*¹¹⁸, treba ih posmatrati isključivo u međusobnoj povezanosti. Fihte, ipak, upozorava na opasnost da se bilo koje mutno i neodređeno zadovoljstvo ili težnja, koji mogu biti *empirijski ili praktički zasnovani*, pobrkaju sa *estetskim*¹¹⁹, zbog čega uvek postoji neizvesnost u pogledu postojanja jednog posebnog nagona kojim se u potpunosti određuje i opisuje ono estetsko.

Ranije je napomenuta Fihteova teza da *lepi duh sve vidi sa lepe strane*, kao i njena veza sa Geteovim stavom da umetnik sve, pa i svakodnevicu posmatra *umetnički*. Tek na razumevanju specifične i neraskidive veze između estetskog i praktičkog, moguće je razumeti dalekosežnost pomenutih teza, i razmere uticaja estetskog principa na čovekov život u celini. *Umetnički život i estetski osećaj* i za Fihtea čine nužne preduslove za svakog *istinskog genija*¹²⁰. Upravo je ideja genija jedan od razloga zbog kojeg je *filozofija tako pogrešno tumačena*, smatra Fihte¹²¹. Ispitujući poziciju estetike u Fihteovoj *ranjoj filozofiji*, Traub smatra da je Fihte imao nameru da pristupi znanstvenom zasnivanju estetike, koje bi moglo da čini *sidro u arhitekturi nauke o znanosti*¹²², dok je u njegovoj *poznoj filozofiji* estetska umetnost kao

115 Loc. cit.

116 „Der praktische Trieb geht, wie gesagt worde, auf einen Gegenstand außer dem Menschen“ –isto, str. 344.

117 „Er geht auf nichts außer dem Menschen, sondern auf etwas, das lediglich in ihm selbst ist“ –isto, str. 345.

118 Loc. cit.

119 Isto, str. 346 - 347.

120 Loc. cit.

121 Fichte, J. G., „Vorlesung über Logik und Metaphysik SS 1797“, str. 175.

122 „wissenschaftliche Bearbeitung der Ästhetik« (III, 3, 10)“ - Traub, H., „Über die Pflichten des ästhetischen Künstlers. Der § 31 des Systems der Sittenlehre im Kontext von Fichtes Philosophie der Ästhetik“, str. 101-106.

lepa umetnost ugrađena u sistem umetnosti i zanimanja, kao što pokazuje u *Sittenlehre und Rechtslehre (1812)*¹²³.

U okviru detaljnijeg razmatranja odnosa između saznanja i slobode u kontekstu uobrazilje, estetskog nagona i ukusa, Fihte, osim određenja genija izlaže i vezu duha i ukusa: može se imati ukus "bez duha", smatra on, ali ne i duh bez ukusa! Zamerka koju Kangrga upućuje Kantu – da je bio „na korak“ od stvaralaštva kao slobodne delatnosti, kod Fihtea gubi snagu, jer on upravo u ovom tekstu direktno povezuje duh sa slobodnim stvaranjem¹²⁴, definišući ga kao *moć ideala*. Klod Piše takođe tvrdi da je Fihte naglasio stvaralački princip i načinio pravi kopernikanski obrt razumevajući estetiku kao teoriju umetničkog stvaralaštva. Piše i Radricani¹²⁵ smatraju da je kod Fihtea na delu nova estetika, zasnovana na duhu, iako nije sistematski izložena, te da je upravo Fihteova teza da *ukus prosuđuje ono što je dato, a um stvara*¹²⁶ – prava prekretnica u istoriji estetike. Pravi Fihteov novum u estetici je, dakle, ideja da izvorna sfera estetike nije ono čulno – koje zapravo spada u domen nužnosti, već ono umno, koje spada u domen stvaralačkog!

Ispitivanjem Fihteovih estetičkih teza se, pored razmatranja Kantove transcendentalne estetike, rasvetljava i sfera koja je za većinu estetičara ostala „skrivena u mraku“ – Fihteov uticaj na razvoj i dalju sudbinu estetike, čija implicitna i „nevidljiva“ forma ne može da negira veoma vidljive posledice do kojih nužno dovodi. Upravo na tom tlu istorija filozofije dočekuje jednu od najrelevantnijih figura u istoriji estetike i poetičke filozofije uopšte – Šelinga. Iako Šeling oštro kritikuje Fihtea, smatrajući da je celokupna njegova *teorijska filozofija* doživela neuspeh¹²⁷, i mada njihov profesionalni i lični odnos ostaju zapamćeni po veoma snažnim sukobima i teškoćama¹²⁸, važno je naglasiti i nesumnjiv pozitivan uticaj koji među njima postoji. Međutim, upravo je Fihteova filozofija ključno uticala na Šelingovu filozofiju umetnosti, pre svega zbog razlike između uobrazilje i fantazije, kojom Fihte otvara

123 Kada je reč o domaćim autorima, posebnu pažnju treba posvetiti tekstu „Fichte: estetika u funkciji etičkog idealizma“, Srećena Petrovića. U: *Ideje*, br 1/2, 1974, 3, 1974.

124 Fichte, J. G., „Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie“, str. 351 – 352.

125 Ives Radricani i Claude Piché.

126 „Der Geschmack beurtheilt das Gegebene, der Geist erschafft“ (I,6,352), Fihte, J. G., navedeno prema: *Grenzen und Grenzüberschreitungen*, XIX. Deutscher Kongreß für Philosophie 23. – 27. September in Bonn, Bonn 2002, S. 989 ff.

127 Schelling, F. V. J., „Darlegung des wahren Verhältnisses der Naturphilosophie zu der verbesserten Fichteschen Lehre“, u: *Schellings Werke*, hrsg. von Manfred Schröter, Dritter Hauptband, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1965., str. 595 – 720.

128 Više o odnosu i prepisci Fihtea i Šelinga: Fichte, J. G., *Werke 1800 - 1801*, GA Werkeband 7, Friedrich Frommann Verlag (Günther Holzboog), Stuttgart - Bad Cannstatt, 1988., str. 152.

mogućnost i za buduće pozicioniranje umetnosti iznad filozofije, iako mu to nije bila namera.

LITERATURA

- Asmuth, C., (Hrsg.), *Kant und Fichte – Fichte und Kant*, Fichte - Studien, Beiträge zur Geschichte und Systematik der Transzendentalphilosophie, band 33, Rodopi, Amsterdam – New York, 2009.
- Cecchinato, G., „Form and Colour in Kant’s and Fichte’s Theory of Beauty“, Die dreifache Vollendung des Deutschen Idealismus Schelling, Hegel und Fichtes ungeschriebene Lehre, Fichte-Studien-Supplementa, Band 22, Rodopi, Amsterdam - New York, 2009.
- Fichte, J. G., *Das System der Sittenlehre nach den Prinzipien der Wissenschaftslehre*, Zw. Auflage, Band 128, Leipzig, 1922.
- Fichte, J. G., „Der geschloßne Handelstaat“, u: *Werke: 1800 – 1801*, GA Werkeband 7, Lauth R. und Gliwitzky H., Stuttgart – Bad Cannstatt, 1988.
- Fichte, J. G., *Osnova cjelokupne nauke o znanosti*, Naprijed, Zagreb, 1974.
- Fichte, J. G., „Ueber Geist und Buchstab in der Philosophie“, u: *Werke 1799 – 1800*, GA I, 6, Friedrich Frommann Verlag – Günther Holzboog, Stuttgart – Bad Cannstatt, 1981.
- Fichte, J. G., „Wissenschaftslehre nova methodo“, u: *Kollegnachschriften 1796 - 1804*, GA IV, 2, Friedrich Fromman Verlag (Günther Holzboog), Stuttgart – Bad Cannstatt, 1978.
- Fichte in vertraulichen Briefen seiner Zeitgenossen*. Herausgegeben von Hans Schulz, H. Hessel Verlag, Leipzig, 1923
- Fichte und die Romantik*, Fichte Studien, Bd. 12., 1997.
- Gete, J. V., Šiler, F., *Prepiska*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad, 2010.
- Gilbert, K. E., Kun, H., *Istorija estetike*, Dereta, Beograd, 2004.
- Grić, D., *Estetika*, Naprijed, Zagreb, 1983.
- Jantzen, J., Kisser, Th., Traub, H., *Grundlegung und Kritik: Die Briefwechsel zwischen Schelling und Fichte 1794-1802*, Die Fichte-Studien, Rodopi, B. V. Amsterdam - New York, 2005.
- Fichte, J. G., *Učenje o nauci (1804)*, JP Službeni glasnik, 2007.,
- Sedgwick, S., *The Reception of Kant’s Critical Philosophy. Fichte, Schelling, and Hegel*, Cambridge University Press, 2000.
- Tänzer, R., *Das Problem der philosophischen Ästhetik in den Frühschriften J.G. Fichtes*, Magisterarbeit, München 1985.
- Tempel, G., *Fichtes Stellung zur Kunst*, Metz, 1901., i Wundt, M., J. G. Fichte, Stuttgart 1929.
- Traub, H., „Über die Pflichten des ästhetischen Künstlers. Der § 31 des Systems der Sittenlehre im Kontext von Fichtes Philosophie der Ästhetik“, u: *Die Fichte-Studien*, Band 27, Editions Rodopi B.V., Amsterdam/New York, 2006.

MARICA RAJKOVIĆ

Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

AESTHETICS IN FICHTE'S PHILOSOPHY

Abstract: Central focus of this investigation is problematizations of aesthetics in Fichte's philosophy. The process of this problematization includes key aesthetical concepts of the most important representatives of German idealism, as well as Fichte's interpretation concerning this subject. Problematization of aesthetics in the philosophy of German idealism in Fichte's case must focus on the interpretation of tacit ideas, as well as clarification of only the few explicit treatise on aesthetics, art and beauty in Fichte's philosophy.

Key words: aesthetics, Fichte, beauty, German idealism, art

Primljeno: 19.02.2016.

Prihvaćeno: 08.05.2016.